Teologia Kritiko kaj Respondo al la Asertoj de Profesoro 李雅明 en "我看基督教"

對李雅明教授《我看基督教》之神學批判與回應

- Frank Leo 劉宗唐 משה הלוי *Φραγκίσκος Μωυσῆς Λευίτάκης*
משה לוין (לעווין)

I. Enkonduko / 導論

Profesoro 李雅明 (Li Yaming), emerita profesoro pri fiziko kaj materialscienco ĉe la Nacia Tsinghua Universitato de Tajvano (國立清華大學), verkis serion de libroj kritikantaj kristanismon, komencante per 我看基督教：一個知識份子的省思 (Mi Rigardas Kristanismon: Reflektoj de Intelektulo, 2011). Kiel fizikisto sen formala teologia aŭ historia trejnado, li aliras la Biblion per sciencista skeptikismo, sed bedaŭrinde ofte mankas al li la profundeco de specialiĝinta biblia historiografio, antikva lingvistiko, kaj papirologia esplorado.

李雅明教授為國立清華大學物理、材料科學等系所之榮譽教授，著有一系列批判基督教之作品，始於《我看基督教：一個知識份子的省思》（2011年桂冠出版）。作為一位物理學家，他以科學式的懷疑主義檢視聖經，然而遺憾的是，他的論述往往缺乏專業聖經史學、古代語言學及紙莎草文獻學研究之深度。

Ĉi tiu eseo ekzamenas tri ĉefajn akuzojn de Li kontraŭ la Novtestamenta historia fidindeco, montras ke liaj argumentoj baziĝas sur malĝisdataj aŭ nekompletaj datumoj, kaj plu klarigas kiel biblia klerularo aliras la ŝajnajn kontraŭdirojn en la evangeliaj raportoj.

本文將檢視李教授對新約歷史可靠性之三項主要指控，指出其論證所依據之過時或不完整資料，並進一步闡明聖經學者如何處理福音書記載中的表面矛盾。

II. La Unua Aserto: La Morto de Herodo kaj la Naskiĝo de Jesuo / 第一項指控：希律王之死與耶穌的出生

La Argumento de Li / 李教授之論點

Li asertas:「耶穌出生時希律王的記載，就與羅馬歷史不同。希律王死於公元前4年，可見聖經上的故事就是故事。」(La datoj de Herodo kontraŭdiras al roma historio; Herodo mortis en 4 a.K., do la biblia rakonto estas nur fablo.)

李教授主張：希律王死於公元前四年，因此聖經中耶穌出生於希律統治時期的記載與羅馬歷史矛盾，故聖經故事僅為虛構。

Respondo / 回應

1. La "4 a.K." dato ne estas definitiva /「公元前四年」之日期並非定論

La tradicia dato de la morto de Herodo (4 a.K.) venas de la kalkuloj de Emil Schürer en 1898, bazitaj sur lia interpretado de Jozefo (*Antikvaĵoj de la Judoj* 17.6.4 / *Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία*). Schürer ligis la morton al luna eklipso la 13-an de marto, 4 a.K. Tamen, ĉi tiu eklipso estis nur parta kaj okazis post noktomezo—malprobable memorinda.

傳統上希律王之死期（公元前4年）源自Emil Schürer於1898年之計算，基於其對約瑟夫《猶太古史》（*Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία* 17.6.4）的詮釋。Schürer將希律之死與公元前4年3月13日之月蝕相連。然而，該月蝕僅為偏蝕，且發生於午夜之後——不太可能令人印象深刻。

En 1966, W. E. Filmer publike defiis ĉi tiun daton en sia artikolo "The Chronology of the Reign of Herod the Great" (*Journal of Theological Studies*), proponante la jaron 1 a.K. Poste, Ernest L. Martin (*The Birth of Christ Recalculated*, 1978), Jack Finegan (*Handbook of Biblical Chronology*, 1998), kaj Andrew Steinmann ("When Did Herod the Great Reign?" *Novum Testamentum* 51, 2009) ĉiuj argumentis por la dato 1 a.K.

1966年，W. E. Filmer在《神學研究期刊》(*Journal of Theological Studies*) 發表〈The Chronology of the Reign of Herod the Great〉一文，首次公開質疑此日期，提出公元前1年之說。其後，Ernest L. Martin（《重新計算基督的誕生》，1978）、Jack Finegan（《聖經年代學手冊》，1998）及Andrew Steinmann（"When Did Herod the Great Reign?" *Novum Testamentum* 51, 2009）均論證希律死於公元前1年。

2. La tradukera eraro de 1544 / 1544年之翻譯錯誤

En 1995, David W. Beyer raportis al la Societo por Biblia Literaturo (Society for Biblical Literature) ke la dato 4 a.K. baziĝas sur *tradukera eraro* en la 1544-a eldonoj de la teksto de Jozefo, kiun ĉiuj postaj tradukoj ripetis. Laŭ Beyer, ĉiuj manuskripta atestoj antaŭ 1544 indikas ke Herodo mortis frue en 1 a.K.

1995年，David W. Beyer向聖經文學學會(SBL)報告，公元前4年之日期乃基於1544年約瑟夫文本之翻譯錯誤，此後所有翻譯均因襲此誤。據Beyer所述，1544年以前之所有手稿證據皆顯示希律死於公元前1年初。

3. Astronomiaj datumoj / 天文數據

Fizikisto John A. Cramer (Oglethorpe University) atentis ke en la jaro 1 a.K. okazis du lunaj eklipsoj videblaj en Judeo: la 10-an de januaro kaj la 29-an de decembro. La decembra eklipso estis dramece videbla (la luno leviĝis jam duone eklipsita), multe pli memorinda ol la marta parta eklipso de 4 a.K.

物理學教授John A. Cramer（Oglethorpe大學）指出，公元前1年在猶太地區有兩次可見的月蝕：1月10日及12月29日。12月之月蝕極為壯觀（月亮升起時已半蝕），遠比公元前4年3月之偏蝕更令人印象深刻。

4. Numismatikaj pruvaĵoj / 錢幣學證據

Steinmann montris ke la moneroj de Filipo (filo de Herodo) komencas numerado per "jaro 5" respondanta al 1 p.K., sugestante ke Filipo kalkulis sian regnon ekde 4 a.K.—kiam li ricevis administrativajn respondecojn de sia patro, *ne* kiam Herodo mortis. Ĉi tio estas kohera kun Herodo mortinta en 1 a.K.

Steinmann指出，希律之子腓力的錢幣從「第五年」（對應公元1年）開始鑄造，暗示腓力從公元前4年——他從父親處獲得行政權責之時——起算其統治年數，而非希律去世之時。此與希律死於公元前1年之說完全一致。

Konkludo pri ĉi tiu punkto / 本項結論：

La premiso de Li—ke Herodo "certe" mortis en 4 a.K.—estas la plimulta opinio sed *ne* estas senproblemaj faktoj. Serioza moderna akademiularo aktive debatas ĉi tiun daton. Eĉ se oni akceptas la daton 4 a.K., la evangelioj lokas la naskiĝon de Jesuo *dum* la regado de Herodo, ne post lia morto—Mateo 2:1 klare diras:

李教授之前提——希律「確定」死於公元前4年——乃學界多數意見，但並非無爭議之定論。嚴肅的當代學術界正積極辯論此日期。即使接受公元前4年之說，福音書將耶穌之出生定位於希律統治期間，而非其死後——馬太福音2:1清楚記載：

> **Greka /** 希臘文**:** Τοῦ δὲ Ἰησοῦ γεννηθέντος ἐν Βηθλέεμ τῆς Ἰουδαίας ἐν ἡμέραις Ἡρῴδου τοῦ βασιλέως
>
> **Esperanto:** "Kiam Jesuo naskiĝis en Betlehemo de Judeo, en la tagoj de la reĝo Herodo..."
>
> 中文：「當希律王的時候，耶穌生在猶太的伯利恆……」

Se Jesuo naskiĝis ĉirkaŭ 3-2 a.K. (kiel argumentas Martin, Finegan, k.a.) kaj Herodo mortis frue en 1 a.K., ekzistas *neniu* kontraŭdiro.

若耶穌約生於公元前3-2年（如Martin、Finegan等人所論），而希律死於公元前1年初，則毫無矛盾可言。

III. La Dua Aserto: La Censo sub Aŭgusto / 第二項指控：奧古斯都之人口普查

La Argumento de Li / 李教授之論點

Li asertas: 「耶穌的出生，聖經裏的故事說"叫天下人民都報上名冊"，但羅馬歷史記載，皇帝奧古斯都在位時BC27到AD14，並沒有做過人口普查。」(Romiaj historiaj registroj montras, ke Aŭgusto neniam faris popolnumbradon.)

李教授主張：聖經記載要「天下人民都報上名冊」，但羅馬歷史記載奧古斯都在位期間（BC27至AD14）並未進行人口普查。

Respondo / 回應

Ĉi tiu aserto estas simple **erara** laŭ la historia atesto.

此一論斷依據歷史證據而言，根本是錯誤的。

1. La *Res Gestae Divi Augusti* — La propra aŭtobiografio de Aŭgusto / 《神聖奧古斯都功業錄》——奧古斯都之親筆自傳

En la *Res Gestae* (§8), Aŭgusto mem skribas:

在《功業錄》(*Res Gestae*) 第8節中，奧古斯都親自寫道：

> **Latina / 拉丁文:** *"Consulatu sexto censum populi conlega M. Agrippa egi... Iterum consulari cum imperio lustrum solus feci C. Censorino et C. Asinio cos... Tertium consulari cum imperio lustrum conlega Tib. Caesare filio meo feci Sex. Pompeio et Sex. Appuleio cos."*
>
> **Esperanto:** "En mia sesa konsuleco [28 a.K.] mi faris cenzon de la popolo kun M. Agrippa kiel kolego... Duafoje mi sola faris cenzon [8 a.K.]... Triafoje mi faris cenzon kun mia filo Tiberio Cezaro kiel kolego [14 p.K.]."
>
> 中文：「在我第六次擔任執政官時〔公元前28年〕，我與阿格里帕為同僚，進行了人口普查……第二次〔公元前8年〕我獨自進行了人口普查……第三次〔公元14年〕我與我兒子提庇留愷撒為同僚進行了人口普查。」

Do, Aŭgusto faris almenaŭ **tri** grandajn cenzojn en 28 a.K., 8 a.K., kaj 14 p.K. La aserto de Li ke Aŭgusto "neniam faris popolnumbradon" estas historiografie malĝusta.

因此，奧古斯都至少進行了三次大規模人口普查：公元前28年、公元前8年及公元14年。李教授所稱奧古斯都「並沒有做過人口普查」之說法，在史學上根本是不正確的。

2. Provinciaj cenzoj kaj la Egypt-aj papiroj / 各省之普查與埃及紙莎草文獻

Aldone al la cenzoj de romaj civitanoj, ekzistis regulaj provincaj cenzoj. Papiroj el Egiptujo pruvas regulajn 14-jarajn cenzajn ciklojn jam ekde la regado de Aŭgusto. La papiruso P. Lond. 904 (de la British Museum, c. 104 p.K.) enhavas dekreton de la prefekto Gaius Vibius Maximus kiu ordonas:

除了羅馬公民之人口普查外，各行省亦有定期普查。埃及的紙莎草文獻證明，早自奧古斯都統治時期即有每14年一次的普查循環。大英博物館紙莎草 P. Lond. 904（約公元104年）載有總督蓋烏斯·維比烏斯·馬克西穆斯之命令：

> **Greka /** 希臘文**:** πάντας τοὺς κατ' αἰτίαν ἡντιναοῦν ἐπιδημοῦντας ἐπάρχειαν ἀπαλλάσσεσθαι εἰς τὰς ἰδίας ἑστίας
>
> **Esperanto:** "ĉiuj kiuj pro kia ajn kialo loĝas ekster siaj provincoj devas reveni al siaj propraj hejmoj"
>
> 中文：「所有因任何原因居住在本省以外之人，均須返回其本籍」

Ĉi tio montras ke la romia popolnumbrada praktiko efektive postulis homojn reveni al siaj hejmlokoj—ĝuste kiel Luko rakontas.

此文獻證明羅馬的普查實務確實要求人們返回其本籍——正如路加所記述。

3. Cenzo de klientaj regnoj / 附庸王國之人口普查

Li implicite supozas ke Romo ne cenzis klientajn regnojn kiel Judeon. Tamen, la inskripcia atesto de Aemilius Secundus priskribas cenzon en Apameo—sendependa urb-ŝtato—ordonitan de Quirinius. Krome, Tacito (Taĉito) (Annales 6.41) atestas ke en 36 p.K. Tiberio ordonis cenzon de la klienta regno de Kappadocio. Jozefo mem mencias ke Romo modifis la impostojn de Samario sub Arkelao (*Antikvaĵoj* 17.11.4), montrante ke romaj imperiestroj ja intervenis en la internajn aferojn de klientaj regnoj.

李教授暗中假設羅馬不會對猶太等附庸王國進行人口普查。然而，Aemilius Secundus碑文記載了在居里扭命令下於阿帕米亞——一個獨立城邦——進行的普查。此外，塔西佗（*Annales* 6.41）證實公元36年提庇留對附庸國卡帕多細亞下令進行普查。約瑟夫本人也提到羅馬修改了亞基老治下撒馬利亞的稅收（《古史》17.11.4），顯示羅馬皇帝確實介入附庸王國的內部事務。

4. La gramatika problemo de Luko 2:2 / 路加福音**2:2**之文法問題

La greka teksto de Luko 2:2 legas:

路加福音2:2的希臘文原文為：

> **Greka /** 希臘文**:** αὕτη ἀπογραφὴ πρώτη ἐγένετο ἡγεμονεύοντος τῆς Συρίας Κυρηνίου (*hautē apographē prōtē egeneto hēgemoneuontos tēs Syrias Kyrēniou*)
>
> **Tradicia traduko /** 傳統翻譯**:** "Ĉi tiu estis la *unua* censo kiam Kvirinio estis reganto de Sirio" /「這是居里扭作敘利亞巡撫的時候，頭一次行報名上冊的事。」

Tamen, la greka vorto **πρώτη** (*prōtē*) povas esti tradukita kiel "antaŭa" (= *antaŭ*), donante la signifon: "Ĉi tiu censo okazis *antaŭ ol* Kvirinio estis reganto de Sirio." Multaj respektataj komentistoj, inkluzive John Nolland (*Luke 1–9:20*, Word Books, 1989, pp. 101-102) kaj David Garland (*Luke*, Zondervan, 2011, p. 117) konsideras ĉi tiun legadon favorabile. Kiel Nolland rimarkis: "On any reading, the Greek of Luke's sentence is awkward."

然而，希臘文**πρώτη** (*prōtē*) 可譯為「在……之前」(*antaŭ*)，使全句意為：「這次報名上冊的事，是在居里扭作敘利亞巡撫以前。」多位備受尊敬的注釋家，包括John Nolland（《路加福音1–9:20》，Word Books, 1989, pp. 101-102）及David Garland（《路加福音》，Zondervan, 2011, p. 117）均正面評價此讀法。如Nolland所言："On any reading, the Greek of Luke's sentence is awkward."（無論如何解讀，路加此句的希臘文都頗為生硬。）

Aldona ebleco estas ke la vorto **ἡγεμονεύοντος** (*hēgemoneuontos*) ne nepre signifas "estante guberniestro" sed povas priskribi alian administrativan postenon. Profesoro Sabine Huebner (Universitato Basel) montris ke ĉi tiu termino estas sufiĉe fleksebla por inkluzivi aliajn rolojn kiel financa prokuratoro (*Papyri and the Social World of the New Testament*, Cambridge University Press, 2019, p. 46).

另一可能性是 **ἡγεμονεύοντος** 一詞未必指「擔任總督」，而可能描述其他行政職位。巴塞爾大學教授Sabine Huebner指出，此詞彈性足以涵蓋其他角色如財務代理人（*Papyri and the Social World of the New Testament*, Cambridge University Press, 2019, p. 46）。

5. Luko kiel fidinda historiisto / 路加作為可靠的歷史學家

Estas grave rimarki ke la *sama* Luko kiu skribis pri la censo *ankaŭ* skribis la Agojn de la Apostoloj, en kiu la klasikisto Colin Hemer identigis **84 konfirmitajn historiajn detalojn** en nur la lastaj 16 ĉapitroj (*The Book of Acts in the Setting of Hellenistic History*, 1989). La roma historiisto A. N. Sherwin-White deklaris: "For Acts the confirmation of historicity is overwhelming... Any attempt to reject its basic historicity even in matters of detail must now appear absurd." (*Roman Society and Roman Law in the New Testament*, 1963, p. 189).

值得注意的是，撰寫人口普查記載的同一位路加亦著有使徒行傳，古典學者Colin Hemer在其中僅後16章便確認了**84**項已獲證實的歷史細節（*The Book of Acts in the Setting of Hellenistic History*, 1989）。羅馬史學家A. N. Sherwin-White聲明：「就使徒行傳而言，其歷史性之確認是壓倒性的……任何試圖否定其基本歷史性——甚至在細節方面——的企圖，現在看來必定是荒謬的。」（*Roman Society and Roman Law in the New Testament*, 1963, p. 189）。

Luko mem montras en Agoj 5:37 ke li *konas* la postan cenzon de Kvirinio en 6 p.K.:

路加本人在使徒行傳5:37中顯示他知道居里扭於公元6年的後一次人口普查：

> **Greka / 希臘文:** μετὰ τοῦτον ἀνέστη Ἰούδας ὁ Γαλιλαῖος ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀπογραφῆς
>
> **Esperanto:** "Post tiu [Teŭdas], leviĝis Judaso la Galileano en la tagoj de la censo..."

中文:「此後，報名上冊的時候，又有加利利的猶大起來……」

Ĉi tio pruvas ke Luko *konscie* distingas inter du malsamaj cenzoj, menciante "la *unua* censo" en 2:2 ĝuste por diferencigi ĝin de la pli fama posta.

此處證明路加有意識地區分兩次不同的人口普查，在2:2中特別提及「頭一次報名上冊」，正是為了將其與後來那次更廣為人知的普查區分開來。

Jack Finegan konkludis: "In view of Luke's general accuracy in other chronological matters there seems no sufficient reason to question his accuracy in speaking of Quirinius in relation to an enrollment at the time of the birth of Jesus." (*Handbook of Biblical Chronology*, p. 305).

Jack Finegan總結道:「鑒於路加在其他年代學事項上的一貫精確性，似乎沒有充分理由質疑他在談及居里扭與耶穌誕生時期之報名上冊的關聯時的準確性。」(《聖經年代學手冊》, p. 305)。

IV. La Tria Aserto: La Genealogioj de Jesuo / 第三項指控：耶穌的家譜

La Argumento de Li / 李教授之論點

Li asertas: 「另外聖經上的耶穌家譜也是前後矛盾的。」(La genealogioj de Jesuo en la Biblio kontraŭdiras unu la alian.)

李教授主張：聖經上的耶穌家譜前後矛盾。

La Diferencoj / 差異之所在

Efektive, Mateo 1:1-16 kaj Luko 3:23-38 prezentas malsaman genealogion:

確實，馬太福音1:1-16與路加福音3:23-38呈現了不同的家譜：

- Mateo spuras la linion de David tra **Salomono** (Ματθ. 1:6: *Δαυὶδ δὲ ἐγέννησεν τὸν Σολομῶνα*); Luko spuras ĝin tra **Natano** (Λκ. 3:31: *τοῦ Ναθὰν τοῦ Δαυίδ*).

- 馬太追溯大衛的世系經由所羅門(太1:6: *Δαυὶδ δὲ ἐγέννησεν τὸν Σολομῶνα*「大衛生所羅門」)；路加則經由拿單(路3:31: *τοῦ Ναθὰν τοῦ Δαυίδ*「拿單是大衛的兒子」)。

- Mateo nomas la patron de Jozefo kiel **Jakob** (Ματθ. 1:16: *Ἰακὼβ δὲ ἐγέννησεν τὸν Ἰωσήφ*); Luko nomas lin **Heli** (Λκ. 3:23: *ὢν υἱός, ὡς ἐνομίζετο, Ἰωσὴφ τοῦ Ἡλί*).

- 馬太稱約瑟之父為雅各(太1:16: *Ἰακὼβ δὲ ἐγέννησεν τὸν Ἰωσήφ*「雅各生約瑟」)；路加稱之為希里(路3:23: *ὢν υἱός, ὡς ἐνομίζετο, Ἰωσὴφ τοῦ Ἡλί*「依人看來，他是約瑟的兒子，約

瑟是希里的兒子」)。

Respondo: Kial Diferencoj Ne Egalas Kontraŭdiroj / 回應：為何差異不等於矛盾

1. La klasika klarigo: Du malsamaj linioj / 經典解釋：兩條不同的世系

Ekde la frua eklezio ekzistas du ĉefaj klarigoj:

自早期教會以來，主要有兩種解釋：

(a) Mateo registras la genealogion de Jozefo; Luko registras tiun de Maria / 馬太記載約瑟的家譜；路加記載馬利亞的家譜

John Lightfoot (1602–1675) argumentis ke en Luko, la *subjekto* de la tuta genealogio estas *Jesuo*, ne Jozefo. Luko 3:23 diras: *ὢν υἱός, **ὡς ἐνομίζετο**, Ἰωσὴφ τοῦ Ἡλί*—"estante filo, *kiel oni supozis*, de Jozefo, [sed vere] de Heli." La frazo ὡς ἐνομίζετο (*hōs enomizeto* = "kiel oni supozis") funkciigas kiel parentezo, separante Jesuon de Jozefo kaj ligante lin al Heli, kiu estis la patro de Maria.

John Lightfoot（1602–1675）論證，在路加福音中，整個家譜的主語是耶穌，而非約瑟。路加3:23說：*ὢν υἱός, **ὡς ἐνομίζετο**, Ἰωσὴφ τοῦ Ἡλί*——「他是希里的兒子，依人看來，是約瑟的兒子。」其中 ὡς ἐνομίζετο (*hōs enomizeto*「依人看來」) 作為插入語，將耶穌與約瑟分開，而將他連接到希里——即馬利亞之父。

Ĉi tiu vidpunkto estas apogita de Epifanio de Salamis (c. 315–403, *Panarion* 78.7), kiu distingas la linion de Maria (tra Natano) de tiu de Jozefo (tra Salomono).

此觀點得到撒拉米斯的以弗尼烏（約315-403，*Panarion* 78.7）之支持，他區分了馬利亞的世系（經由拿單）與約瑟的世系（經由所羅門）。

(b) La levirata edzeco-klarigo / 收繼婚（levirate marriage）之解釋

Johano de Damasko (675–749, *De Fide Orthodoxa* 4.14 / *Ἔκδοσις ἀκριβὴς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*) klarigas ke Jakob (en Mateo) kaj Heli (en Luko) estis duon-fratoj—*same naskintinaj* sed havantaj malsamajn patrojn. Jakob estis el la linio de Salomono; Heli estis el la linio de Natano. Kiam Heli mortis seninfane, Jakob edziniĝis la vidvinon de Heli laŭ la levirata leĝo:

大馬色的約翰（675–749, *De Fide Orthodoxa* 4.14 / *Ἔκδοσις ἀκριβὴς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*）解釋，雅各（馬太中）與希里（路加中）是同母異父的兄弟。雅各出自所羅門的世系；希里出自拿單的世系。當希里無後而死，雅各依收繼婚之律法娶了希里的遺孀：

> **Hebrea / 希伯來文（申命記25:5-6）：** כִּי־יֵשְׁבוּ אַחִים יַחְדָּו וּמֵת אַחַד מֵהֶם וּבֵן אֵין־לוֹ ... יְבָמָה יָבֹא עָלֶיהָ וּלְקָחָהּ לוֹ לְאִשָּׁה ... וְהָיָה הַבְּכוֹר אֲשֶׁר תֵּלֵד יָקוּם עַל־שֵׁם אָחִיו הַמֵּת

> **Esperanto:** "Se fratoj loĝas kune kaj unu el ili mortas sen filo... la bofrato iru al ŝi kaj prenu ŝin kiel edzinon... kaj la unuenaskito kiun ŝi naskas starigos la nomon de la mortinta frato."
>
> 中文:「弟兄同居，若死了一個沒有兒子……他丈夫的兄弟當盡弟兄的本分，娶她為妻……她所生的長子要歸在已死兄弟的名下。」

Tial, Jozefo estas la *biologia* filo de Jakob (Mateo), sed la *jura/leĝa* filo de Heli (Luko). Ĉi tio ne estas kontraŭdiro, sed du kuntekstoj de la *sama* familio.

因此，約瑟是雅各的生物學（親生）兒子（馬太），但是希里的法律上兒子（路加）。這不是矛盾，而是同一家族的兩個面向。

2. La teologia intenco de la genealogioj / 家譜之神學意圖

Estas krome grave kompreni ke la du evangeliistoj havas *malsamajn teologiajn celojn*:

此外，重要的是理解兩位福音書作者有不同的神學目的：

- **Mateo** skribas por juda publiko kaj prezentas Jesuon kiel *la Reĝo de Izraelo*, sekve spurante lian linion tra la *reĝa linio* (Salomono, la reĝoj de Judo). Li organizas la genealogion en tri grupojn de dek kvar generacioj (Ματθ. 1:17)—arta, teologie signifa strukturo, ne pretendante kompletecon.

- 馬太為猶太讀者書寫，呈現耶穌為以色列的王，因此追溯其世系經由王室血統（所羅門、猶大諸王）。他將家譜組織為三組各十四代（太1:17）——這是藝術性的、具神學意涵的結構，並不自稱完整。

- **Luko** skribas por helenis-roma publiko kaj prezentas Jesuon kiel *la Filo de Dio kaj Filo de Homo*, sekve spurante lian linion *reen ĝis Adamo kaj Dio* (Λκ. 3:38: *τοῦ Ἀδὰμ τοῦ θεοῦ*), emfazante la universalecon de lia savo.

- 路加為希臘羅馬讀者書寫，呈現耶穌為神子與人子，因此追溯其世系回溯至亞當與神（路3:38: *τοῦ Ἀδὰμ τοῦ θεοῦ*「亞當是神的兒子」），強調其救恩之普世性。

3. La Jermija-malbenon kaj la teologia neceso / 耶利米的咒詛與神學之必要性

Mateo inkluzivas Kojanon/Jekonjon (Ματθ. 1:11-12), kiun Dio malbenis:

馬太將哥尼雅/耶哥尼雅列入家譜（太1:11-12），而神曾咒詛此人：

> **Hebrea / 希伯來文（耶利米書22:30）:** כֹּתְבוּ אֶת־הָאִישׁ הַזֶּה עָרִירִי גֶּבֶר לֹא־יִצְלַח בְּיָמָיו כִּי לֹא יִצְלַח מִזַּרְעוֹ אִישׁ יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא דָוִד

> **Esperanto:** "Skribu ĉi tiun viron senfila, viro kiu ne prosperos en siaj tagoj; ĉar neniu el lia idaro prosperos, sidante sur la trono de David."
>
> 中文:「你們記錄這人算為無子，是一生不得亨通的。因為他後裔中再沒有人能亨通，坐在大衛的寶座上治理猶大。」

Se Jesuo estus la *biologia* posteulo de Kojano, la malbenon kontraŭdirus lian reĝecon. Sed ĉar Jesuo eniris la reĝan linion *laŭleĝe* tra Jozefo (per adopto) sen esti biologia posteulo de Kojano, kaj lia *sanga* linio tra Maria venas de Natano (ne Salomono), la malbeno estas evitita. La du genealogioj estas *teologie necesaj* kaj *harmoniaj*, ne kontraŭdiraj.

若耶穌是哥尼雅的親生後裔，此咒詛便與其王權相矛盾。然而，由於耶穌經由約瑟在法律上進入王室世系（藉收養），而非哥尼雅的親生後裔，且其血統世系經由馬利亞來自拿單（而非所羅門），咒詛便得以避免。兩份家譜是神學上必要且和諧的，而非矛盾的。

V. Kial "Ŝajnaj Kontraŭdiroj" Ekzistas en la Evangelioj / 為何福音書中存在「表面矛盾」

La Principo de Sendependa Atestado / 獨立見證之原則

Biblia klerularo longe rekonas ke la ĝusta tipo de diferencoj trovitaj inter la evangelioj estas *precize* kion oni atendus de *sendependaj atestantoj* al la samaj eventoj. Kiel Craig Blomberg (*The Historical Reliability of the Gospels*, 2007) klarigas, se la evangelioj estus *identaj*, tio indikus koluzion aŭ kopiadon, ne sendependan atestacion.

聖經學術界長期以來認識到，福音書之間的差異類型正是對同一事件之獨立見證所應有的表現。如Craig Blomberg（《福音書的歷史可靠性》，2007）所釋，若福音書完全一致，反而暗示串通或抄襲，而非獨立見證。

La roma juristo Titus (100 p.K.-a jarcento) jam agnoskas ĉi tiun principon en sia *Digesto*: atestantoj kiuj perfekte akordigas estas suspektindaj; sendependaj atestantoj kiuj akordigas pri la ĉefaj faktoj sed malsamiĝas en detaloj estas la plej fidindaj.

二世紀羅馬法學家早已在《法學彙編》中承認此原則：完全一致的證人反而可疑；在主要事實上一致但細節有異的獨立證人才最為可信。

La Perspektiva Principo / 視角原則

Kiel la nova testamenta akademiulo Richard Bauckham (*Jesus and the Eyewitnesses*, 2006) argumentas, la evangelioj reflektas la memoran de malsamaj okulaj atestantoj. Mateo, apelante al juda publiko, emfazas la reĝan aspekton; Luko, apelante al paganoj, emfazas la universalecon. Tio ne estas kontraŭdiro sed *komplementareco*.

如新約學者Richard Bauckham（《耶穌與目擊者》，2006）所論，福音書反映了不同目擊者的記憶。馬太面向猶太讀者，強調王權面向；路加面向外邦人，強調普世性。這不是矛盾，而是互補。

VI. Plua Metodologia Kritiko de la Aliro de Li / 對李教授方法論之進一步批評

1. Argumentum ex silentio / 訴諸沉默之論證

Li ripete uzas la argumenton "se la roma fonto ne mencias ĝin, ĝi ne okazis." Tamen, kiel la arkeologisto Kenneth Kitchen avertis: "Absence of evidence is not evidence of absence." Ekzemple, neniu roma fonto mencias la masakron de la Betlehemaj infanoj, sed la urbo havis eble nur 1000 loĝantojn—la nombro de mortigitaj knabetoj estis eble nur 20. Laŭ la normoj de Heroda teroro, tio estis bagatela.

李教授反覆使用「若羅馬史料未提及，就等於未發生」之論證。然而，如考古學家Kenneth Kitchen所警告：「缺乏證據不等於證據之缺乏。」例如，沒有任何羅馬史料提及屠殺伯利恆嬰孩，但該城人口可能僅約1000人——被殺男嬰可能僅約20人。以希律的恐怖統治標準而言，這不過是小事一樁。

2. Unuflanke traktado de Jozefo / 對約瑟夫之片面引用

Li traktas Jozefon kiel pli fidindan ol Lukon, sed Jozefo mem enhavas multajn erarojn kaj internajn kontraŭdirojn. John Rhoads (*Journal of the Evangelical Theological Society* 54, 2011, pp. 65-87) montris ke Jozefo kelkfoje mislokis aŭ duplikatigis eventojn dum kombinado de diversaj fontoj.

李教授將約瑟夫視為比路加更可靠，然而約瑟夫本身包含許多錯誤與內部矛盾。John Rhoads（*Journal of the Evangelical Theological Society* 54, 2011, pp. 65-87）已證明約瑟夫在綜合不同來源時，有時錯置或重複了事件。

3. Malgraŭlasado de Lukas kiel historia fonto / 忽視路加作為歷史來源

La esploristino de Tyndale House skribas: "Any idea that Luke must necessarily be second-best to Josephus when it comes to comparing their accounts of the census should therefore be set aside." Luko probable havis rektan aliron al la familio de Jesuo—specife al Jakobo, la frato de Jesuo, kiu estis ĉefa gvidanto en Jerusalemo (Agoj 21:18).

廷代爾研究所的研究者寫道：「任何認為在比較兩者對人口普查的記載時路加必定次於約瑟夫的想法，都應被擱置。」路加可能直接接觸了耶穌的家庭——特別是耶穌的兄弟雅各，他是耶路撒冷的主要領袖（使徒行傳21:18）。

VII. Konkludo / 結論

La tri ĉefaj akuzoj de Profesoro Li kontraŭ la historia fidindeco de la Novaj Evangelioj—(1) la morto de Herodo, (2) la censo de Aŭgusto, kaj (3) la genealogioj—ĉiuj baziĝas sur trosimpligitaj aŭ malĝisdataj supozoj:

李雅明教授對新約福音書歷史可靠性的三項主要指控——(1)希律王之死、(2)奧古斯都的人口普查、(3)耶穌家譜——全部基於過度簡化或過時的假設：

(1) Li akceptas la 4 a.K. daton kiel definitivan, ignorante duonjarcenton de seria akademia debato favore al 1 a.K.

(1) 他接受公元前4年為定論，忽略了半個世紀以來傾向公元前1年的嚴肅學術辯論。

(2) Li asertas ke Aŭgusto "neniam faris cenzon"—aserto rekte kontraŭdirita de la propra aŭtobiografio de Aŭgusto (*Res Gestae*) kaj de papirologia atesto.

(2) 他聲稱奧古斯都「從未進行人口普查」——此說法直接被奧古斯都本人的自傳（《功業錄》）及紙莎草文獻證據所反駁。

(3) Li nomas la genealogiojn "kontraŭdirajn" sen konati la tradician leviratan klarigon (atestitan ekde la 2-a jarcento) aŭ la Maria-genealogian teorion, ambaŭ tute koherajn kun la tekstoj.

(3) 他稱家譜為「矛盾」，卻不知曉收繼婚之傳統解釋（可追溯至二世紀）或馬利亞家譜之理論，兩者皆與文本完全一致。

La Psalmisto skribas:

詩篇作者寫道：

> **Hebrea /** 希伯來文（詩篇**119:160**）**:** רֹאשׁ־דְּבָרְךָ אֱמֶת וּלְעוֹלָם כָּל־מִשְׁפַּט צִדְקֶךָ
>
> **Greka (LXX) /** 希臘文（七十士譯本）**:** ἀρχὴ τῶν λόγων σου ἀλήθεια, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα πάντα τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου
>
> **Esperanto:** "La sumo de Via vorto estas vero, kaj ĉiuj juĝoj de Via justeco daŭras por ĉiam."
>
> 中文：「你話的總綱是真實；你一切公義的典章是永遠長存。」

Ni honorindas la sinceran intelektan esploron de Profesoro Li, sed fidinda klerularo postulas ke oni konsideru la *tutan* pruvmaterialon—arkeologian, papirologian, lingvistikan, kaj teologian—antaŭ ol deklari la Biblion "nur fablo." Kiam tio estas farita, la evangeliaj atestoj montriĝas multe pli fortaj ol liaj argumentoj permesas al la leganto percepti.

我們尊重李教授的真誠知識探索，但嚴謹的學術要求在宣稱聖經「僅為故事」之前，須考量全部的證據材料——考古學的、紙莎草學的、語言學的及神學的。當此工作完成後，福音書的見證顯得遠比他的論述讓讀者所能感知的更為堅固。

Bibliografio / 參考書目

- Bauckham, Richard. *Jesus and the Eyewitnesses*. Grand Rapids: Eerdmans, 2006.
- Blomberg, Craig L. *The Historical Reliability of the Gospels*. 2nd ed. Downers Grove: IVP Academic, 2007.
- Finegan, Jack. *Handbook of Biblical Chronology*. Rev. ed. Peabody: Hendrickson, 1998.
- Hemer, Colin J. *The Book of Acts in the Setting of Hellenistic History*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1989.
- Huebner, Sabine R. *Papyri and the Social World of the New Testament*. Cambridge: Cambridge University Press, 2019.
- John of Damascus. *De Fide Orthodoxa* (*Ἔκδοσις ἀκριβὴς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*). 4.14.
- Lightfoot, John. *A Commentary on the New Testament from the Talmud and Hebraica*. 1674.
- Martin, Ernest L. *The Star That Astonished the World*. 2nd ed. Portland: ASK Publications, 1996.
- Nolland, John. *Luke 1–9:20*. Word Biblical Commentary. Dallas: Word Books, 1989.
- Rhoads, John H. "Josephus Misdated the Census of Quirinius." *JETS* 54 (2011): 65–87.
- Sherwin-White, A. N. *Roman Society and Roman Law in the New Testament*. Oxford: Clarendon, 1963.
- Steinmann, Andrew E. "When Did Herod the Great Reign?" *Novum Testamentum* 51 (2009): 1–29.
- Steinmann, Andrew E. *From Abraham to Paul: A Biblical Chronology*. St. Louis: Concordia, 2011.
- 李雅明。《我看基督教：一個知識份子的省思》。台北：桂冠出版，2011。

Fine / 全文完